

Віра – старосл. Вѣра від праслав. Věra – сягає праіндоєвр. wēr- «істина»; давньогр. Πίστις; лат. Fides (також Veritas – істина, credere – вірити) – універсальна складова культури, феномен людської свідомості.

Термін багатозначний:

1) психологічна установка індивіда на прийняття чого-н. за реальне часто всупереч логіці, без емпіричних доказів, інтуїтивний емоційний спосіб засвоєння світу, безмежна відданість чому-н. (кому-н.) аж до самопожертви; альтернатива сумніву;

2) переконаність в існуванні надприродних сил, Бога;

3) віровчення, віросповідання, конфесія;

4) етична позиція: як довіра; як відношення людини до власних життєвих сил; як пошук життєвого оперття; як марновірство;

5) переконаність в істинності певної ідеології; суспільно-політичні переконання.

Семантичні межі терміна

Багатозначність терміна і контекстуальність його трактувань кожен раз вимагає експлікації, оскільки терміном позначаються досить різні реалії. Складність і неоднозначність феномену віри обумовила розмаїття тлумачень її сутності і функцій, віра співвідноситься зі знанням або протиставляється йому.

Поняття «віра» включає принаймні два протилежні шляхи людини до надчуттєвого: 1) сакральне (духовне) відношення людини до буття, інтуїтивно-емоційне одкровення сутності; 2) гносеологічне (життєве) відношення до істини, те, що можливо певним чином верифікувати, об'єктивувати, встановити міру вірогідності. Диференціацію цих двох шляхів яскраво означив Б. Паскаль в «Думках» (1670): «Не доводять же розумом причин і підстав кохання, що було б безглуздо і смішно, як не менш смішно було б вимагати від розуму провідчуття його теорем замість того, щоб їх довести». По суті, мова йде про фідейзм і епістемологію як діаметрально протилежні світоглядні позиції, які не виключають певної серединної позиції.

Слово «віра» в українській мові має низку похідних: *вірність, вірогідність, достовірність, довіра, перевірка, вірування, віросповідання* тощо, за кожним з яких закріплено власне семантичне поле. Значення цих слів диференційоване залежно від сфери вживання, побутування у різних хронологічних і культурних контекстах.

Сакральна (духовна) віра породжена відчуттям індивіда себе як космічного цілого з нерозривними зв'язками, які індивід переживає в межах буття, інтуїтивне бачення сутностей і оцінка життєвих процесів совістю (І. Кант: «Зоряне небо наді мною і моральний закон в мені»). Така віра – убудованість душі в дух, духовне прагнення до основ буття, містичне перебування в них, пряме бачення трансцендентних сутностей. Сакральна, чи духовна віра – не є копією предметів і не описується як образ об'єктивного світу, вона початок людського пізнання і пряме джерело інформації про світ і сфери буття, «річ-у-собі». Така віра нівелює протиставлення суб'єкта і об'єкта, породжує позаутилітарне ставлення людини до духовних цінностей, проявляє себе у внутрішніх почуттях любові, краси і гармонії.

Гносеологічна віра збазована на відношенні суб'єкта до об'єкта і на протиставленні індивіда зовнішньому світові. Засвоєння матеріальних об'єктів розпочинається з суб'єктивної чуттєвої достовірності, яка призводить до істинного пізнання процесів буття. Інша форма такої віри присутня в структурі раціонального пізнання і пов'язана з ідеалами культури і авторитетами. Її можна назвати довірою, тобто очікуванням істини, сподіванням на її отримання. Довіра має імовірнісний характер, оскільки прямо не знає свій предмет, і часто досягається методами переконання, доведення, впливу, підтвердження фактами тощо. Досягнення знань можливе шляхом занурення всередину речей – по-перше, від зовнішніх ознак до якісних характеристик або ж, по-друге, від прямої інтуїції через знаки і образи до опосередкованих знань.

Філософія зазвичай розглядає ці два шляхи як проблему непрямого і прямого знання, що презентується двома протилежними моделями. Згідно з однією, первинним є безпосереднє знання (Сократ, Платон, М. Кузанський), згідно з іншою – людина може мати лише опосередковане знання (Г. Гегель). Як в релігії, так і в філософії існує езотерична традиція, яка відкидає будь-які раціональні докази на користь сакральної (духовної) віри як вихідного знання істини і відстоює реальність такої віри відсиланням на особистий внутрішній досвід (внутрішнє світло) людей.

Конфлікт між сакральною і гносеологічною вірою відображає екзистенційну дискусію про сенс життя: ідеї про естетичну інтуїцію, якою людина безпосередньо сприймає гармонію буття (Платон, Ф. Шеллінг), про специфічну математичну інтуїцію (неоплатоніки), про «апріорний моральний закон» в душі кожної людини (І. Кант), про особливу філософську віру-інтуїцію (К. Ясперс) тощо. Якщо релігійна (сакральна) віра є безпосереднім, священним і екстатичним знанням індивіда про зв'язок з Абсолютом, то філософська віра позбавлена сакральності і не орієнтована на такий особистісний зв'язок. Філософська віра пов'язана з прагненням зосередитись на певній грані буття і виділити її в якості домінанти (вогонь, вода, ефір, атом, воля, розум тощо). В людині одночасно можуть уживатись погляди певної релігійної конфесії, філософського напрямку, наукової школи тощо, що свідчить про те, що релігійне, філософське, наукове, естетичне і т.д. взаємно проникні.

В релігійному засвоєнні світу беруть участь як сакральна так і гносеологічна віра. Знання про Творця, з одного боку, і про Його творіння з іншого, представлені в Священних Писаннях – авторитетних текстах, які є результатом одкровення. Прогрес в релігії відбувається з появою нового месії, який втілює нові уявлення про сакральність.

Пантеїстичні релігії орієнтовані на сакральну віру і не сповідують її логічного вираження. Теїстичні релігії заперечують фідеїзм, заохочують притримуватись віри осмисленої, заснованої на довірі до Писання, догматів, соборного розуму.

Віра в філософії

З точки зору філософії віра – особлива властивість людської свідомості, форма виявлення духовного життя, світоглядна позиція, яка виявляється у готовності визнати що-н. у якості безумовно істинного, свідомо відмовившись від пошуків емпіричного, раціонального обґрунтування, базуючись на

внутрішньому відчутті (інтуїції), на авторитеті чужого досвіду чи традиції. А відтак – у філософському сенсі віра не може претендувати на об'єктивну значимість. Філософське розуміння віри, як правило, не опирається на сакральність, а базується на розумі і особливо логіці. На відміну від віри ірраціональної віра раціональна опирається на пізнання, на роз'яснення того, в що віриться і така віра виражається у переконанні. У філософії прагматизму класичне розуміння віри трактується з позицій епістемології.

У філософії віра проявляється у твердженнях, що приймаються без обґрунтування, як очевидні аксіоми, наприклад, твердження Р. Декарта про існування у нашій свідомості «вроджених ідей». У філософії І. Канта віра осмислена як позиція розуму, який приймає те, що логічно неможливо довести, але що є необхідним для обґрунтування морального імперативу, тобто буття Бога довести неможливо, але потрібно прийняти на віру як умову моральності.

Будь-яка віра має об'єкт – зміст, який виражається в положенні, що признається істинним. Найбільш дискусійним завжди виступав гносеологічний аспект, актуальний вже для Платона. Кореляція понять «віра» і «знання» була остаточно встановлена в схоластиці.

З часів Д. Юма прийнято диференціювати два культурно-історичні різновиди віри: 1) faith – як вищий ступінь переконання, яке не потребує перевірки, що характеризує релігійну свідомість 2) belief – як довіра, закріплена на рівні повсякденної, а пізніше і наукової свідомості, як певна вірогідність.

В історії філософії розмежовують кілька теорій щодо віри: емоційні, які розглядають віру як почуття (Д. Юм та ін.); інтелектуальні, в яких віра трактується як феномен інтелекту (Г. Гегель та ін.); вольові, які визнають віру атрибутом волі (Р. Декарт та ін.). Об'єкти віри не даються суб'єкту чуттєво і виступають лиш у формі можливостей. При цьому об'єкт віри виступає існуючим в дійсності образно, емоційно. У якості суб'єкта віри може виступати індивід, соціальна група, суспільство в цілому. Віра відображає не тільки об'єкт, а головним чином відношення до нього суб'єкта, а відтак і суспільне буття суб'єкта, його потреби і інтереси. Віра – важливий елемент ціннісної свідомості (див. Аксіологія) поряд з таким категоріями як надія і любов.

Вірити у щось – означає визнавати що воно існує і зводити його до абсолюту. І таким абсолютним осередком істини і цінностей є Бог. У той же час це означає і межу віри: якби ми пізнали Бога, нам не було б потреби вірити в Нього. Віру надихає тільки незнання про свій об'єкт («...мені довелося обмежити знання, щоб звільнити місце для віри» – І. Кант Передмова до «Критики чистого розуму»).

Феномен віри є базовим в неотомізмі. Також категорія віри займає значне місце в філософії екзистенціалізму (Ясперс).

Віра в релігії

Особливим проявом феномену віри є віра релігійна, яку теологія кваліфікує невід'ємною властивістю людської душі або ж благодаттю, яка дарована Богом і здатна приймати Його істини, що не виключає, а навпаки, передбачає попереднє допущення тих чи інших підстав достовірності. Віра є станом особистісного зв'язку окремої людини з Богом, спосіб проникнення у божественні таємниці, разом із тим даючи людині уявлення про світ. Умовою

віри є існування іншої реальності, захованої від природної здатності пізнання, в якій захована перспектива надії. Така віра долає конечність людини і усього сутнього.

Віра є найголовнішим принципом релігійної свідомості, який відображає глибоку впевненість в істинності догматів і ідеалів, що сприймаються на основі їхньої очевидності і в гранично емоційних формах. Для релігійної віри характерним є апологетичне ставлення до вчення. Релігійні люди, на відміну від людей невіруючих, сприймають віру як впевненість, збазовану на тій чи іншій мірі доказовості, яка не підлягає об'єктивації і формує релігійну модель світу.

Релігійна віра визнає існування дійсності незбагненої ані розумом, ані почуттями, яка є джерелом усякого буття. Релігійна віра в існування такої надприродної сили – Бога – головна ознака будь-якої релігії. Об'єктом віри є не поняття про Бога, а сам Бог – надприродне, яке реально існує. Класичне визначення віри дане апостолом Павлом «Віра є підставою для надії, те, що переконує про речі, недоступні для споглядання» (До євр. 11:1)

Конфлікт віри з раціоналістичною критикою має наслідком принаймні одну з трьох позицій, що виявляються у різних напрямках теології: 1) догмати віри є аксіомами, які не передбачають ані доказів, ані критики, однак дають підставу для логічних умовиводів («вірю, щоб розуміти» – Бл. Августин, А. Кентерберійський); 2) абстрактне обґрунтування догматів віри, керуючись апаратом філософії («розумію, щоб вірити» – Т. Аквінський, П. Абеляр); 3) абсолютний пріоритет віри над безсиллям розуму («вірую, бо абсурдно» – вислів, що його приписують Тертулліану, однак він є більш раннього походження). Як правило, теологія опирається на першу позицію (відкидаючи фанатизм), оскільки друга веде до поглинання богослов'я філософією, а третя – до розривання між ними. Однак також вірно й те, що багато релігійних вірувань, які є метафорою чи символом, адепти сприймають буквально (н-д, створення світу за шість календарних днів).

У сфері релігії віра не існує без переконання в реальності певних надприродних сил (М. Вебер). Така віра не вимагає наукової достовірності і маніфестує безпосередній зв'язок людини з Богом чи надприродними силами. Таким чином, релігійна віра виступає як світогляд і емоційна домінанта, які здатні регулювати відношення людини до світу і її щоденну поведінку.

Матеріалісти і атеїсти (Лукрецій Кар, Енгельс) трактують релігійну віру як породжену умовами існування суспільства, а саме безсиллям людей при взаємодії з природою і соціальним середовищем та потребою компенсувати це безсилля.

Віра як віровчення

Священні книги, на які опираються релігійні вчення, розглядаються віруючими як одкровення, тобто знання, що мають надприродне джерело, а буття Бога – як буття сакральне, яке вимагає безумовного поклоніння, раціонально непізнаване, однак символічно втілюване.

В монотеїстичних релігіях (юдаїзм, християнство, іслам) базова світоглядна позиція і одночасно психологічна настанова включає прийняття тверджень про буття Бога і природу людини, і рішучість дотримуватися цих

догматів усупереч сумнівам, а також особиста довіра до Бога як подателя життя і спасителя людини.

Юдаїзм

Юдаїзм для означення віри в єдиного Бога користується терміном емуна (івр. **אמונה**), що власне означає визнання існування Бога, довіру до Нього, і має відношення до того, як Бог діє стосовно свого народу і як народ повинен реагувати на Його дії, що окреслено завітом (угодою) між Богом і обраним народом (етичний монотеїзм). ТаНаХ не містить догматів чи принципів віри в тому сенсі, який ці поняття мають в християнстві або ісламі. Хоча віра в Бога трактується як вища релігійна чеснота (Бут. 15:6, Вих. 7:9), вона не є релігійною концепцією юдаїзму. Головний акцент робиться на істинному знанні і релігійній практиці (поведінці), яка утверджує справедливість і милосердя стосовно усіх людей. Тому не існує єврейської катехези, обов'язкової для усіх вірян. Однак ТаНаХ містить певні положення, які все ж можна розглядати як початки догматів: звертання «Слухай, Ізраїлю» (Втор. 6:4), Декалог (Вих. 20:2-17, Втор. 5:6-21), атрибути Бога (Вих. 34:6-7) тощо. Традиційним зразком емани в ТаНаХу є Авраам. Догмати віри юдейські теологи почали формулювати лише в добу Середньовіччя.

Християнство

Християнство включає в себе різні погляди на природу віри, однак усіх християн об'єднує те, що віра відповідає ідеалам і прикладу життя Христа, є богонатхненною відповіддю людини на Боже об'явлення. Для християнина віра не є статичною, вона стимулює людину більше визнавати Бога. Без розуміння не може бути істинної віри, і це розуміння формується на основі Писання і традицій, а також на особистому досвіді вірянина як результаті прийняття євангельського одкровення під дією Святого Духа. Основні засади християнського віровчення викладені в Нікейсько-Царгородському символі віри. Жива віра – це Божий дар (До ефесян 2:8, До римлян 4:16), який втілюється через Боже слово, через євангельські істини (До римлян 10:17) під впливом Святого Духа (До ефесян 1:13-14). Живу віру християни відрізняють від раціонального переконання, яке може мати будь-яка не пробуджена душа (До римлян 10:1-4). Людина не здатна самотужки творити благо з причини первородного гріха, тому спасіння і вічного життя може надбати лише через силу любові і благодаті Христа.

Іслам

В ісламі віра в метафізичні аспекти має назву іман (араб. **الإيمان**), що означає цілковиту покору Божій волі. Коран засвідчує, що для вірянина немає нічого дорожчого за віру. Згідно з Кораном іман повинен супроводжуватись праведними діями, які разом з вірою забезпечують шлях до раю. Ісмаїліти поділяють віру на зовнішню (захір) – словесне визнання і внутрішню (батін) – що плине з серця.

Індуїзм

Бгакті (санскр. भक्ति) – «прихильність, пошана, віра, любов, ніжність, поклоніння, чистота». В давніх текстах (н-д, Упанішадах) цей термін означає просто відданість до будь-якого почину, тоді як у «Бгагават-Гіті» це один з можливих напрямів духовності, шляху до мокші. Ахімса (принцип ненасилля) – один з найбільш фундаментальних принципів індуїзму, який проголошує гармонійне і мирне співіснування, еволюційний розвиток у благодаті і мудрості. Більшість ведійських молитов починається зі співу мантри Ом, яка резонує з миролюбністю Абсолюту.

Буддизм

Віра в буддизмі – шраддха (санскр. श्रद्धा) не є такою в сенсі вірування, а означає емоційну, надчуттєву прихильність до практики вчення Будди і довіру до просвітлених (будд) і святих (боддхісаттв). У буддизмі віра спрямована на три кошовності: на Будду – Просвітленого гуру, на дгарму – вчення про шлях до просвітлення і на сангху – спільноту учнів, що стали на шлях просвітлення.

Віра в науці

На відміну від релігійної віра нерелігійна, як правило, передбачає, що об'єктивно помилкові твердження вступають у протиріччя з новими даними, науковими відкриттями, і у цьому разі віра уповільнює процес пізнання. З іншого боку, віра може сприяти пізнавальній діяльності, оскільки вона є суб'єктивною впевненістю у правильності наукової гіпотези, прагненням її довести. Знання об'єктивуються в теоріях, матеріальних артефактах тощо і так чи інакше підлягають аналізу, мають логічне обґрунтування і можливість верифікації, а віра виступає в поняттях достовірності, впевненості, можливості.

Хоча і релігійна віра і наукова «віра» (гіпотеза, припущення) спираються на факти, остання залишається в межах пізнання і природних законів, тоді як релігійна віра сягає царини надприродного, містичного (метафізики) і поширює свободу, застосовну до світу надприродного також і на природу.

Віра в побуті

В царині повсякденної культури термін віра розуміють як довіру один до одного чи цілковиту впевненість в істинності чи реальності життєвих проявів.

Віра може бути несвідомою впевненістю у чому-н., непоясненою довірою, нез'ясовною вірністю. В етичному сенсі віра означає те ж саме, що і здатність довіряти, свого роду моральну силу. Віра для людини завжди є ризиком власною особистістю, і вона може помилятися, оскільки за своєю сутністю завжди є «сліпою». Така віра є випробуванням моральної сили. Багато світських вірувань впливають з філософських ідей, таких як гуманізм або раціоналізм, опираються на важливість етики і людської взаємодії, на принципи соціальної справедливості чи захисту доквілля. Цей тип віри іноді кваліфікують як віру в цінності, в певну норму (рівність, свобода, мир тощо), яка доведена суспільною практикою (н-д, віра у принципи демократії, прав людини чи свободи слова) і залежить від цінностей певної спільноти чи культури, впливає із базових життєвих принципів, таких, н-д, як людська гідність.

У цілому світська віра може виникати з різноманітних джерел і набирати різних форм залежно від переконань і досвіду людини. Людина також здатна розчаруватися у вірі, відійти від неї, зневіритись. Люди різних культур і релігій, як правило, розділяють базові моральні цінності, допускаючи, що мораль не залежить виключно від віри.

Віра у можливість впливати на світ з допомогою молитви або різного роду ритуалів (екстрасенсорні практики, астрологія тощо) допомагає людині подолати страх страждання і смерті, що психологія кваліфікує як «ілюзію контролю».

Література

1. Weiß A. G. Glaubensdämmerung. Was wir glauben, wenn wir glauben. Klöpfer, Narr GmbH. 411 p.
2. Godzik P. Erwachsener Glaube : Lebenseinsichten. Hamburg : Steinmann Verlag, 2018. 100 p.
3. Swindal J. Faith and Reason // Fieser J., Dowden B. Internet Encyclopedia of Philosophy. 2001.
4. Swindal J. Faith: Historical Perspectives // Internet Encyclopedia of Philosophy. [https://iep.utm.edu/faith-re/#:~:text=Faith %20and%20reason %20are%20both,of%20a%20tradition%20or%20authority](https://iep.utm.edu/faith-re/#:~:text=Faith%20and%20reason%20are%20both,of%20a%20tradition%20or%20authority)
5. Morgan T. J. Roman Faith and Christian Faith: Pistis and Fides in the Early Roman Empire and Early Churches. Oxford University Press, 2015. 626 p.
6. Belief // Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей / Наук. кер. проекту Б. Кассен і К. Сігов. Київ : Дух і літера, 2009. Т. 1. С. 226-236.
7. Віра // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) Київ : Абрис, 2002. С. 92.
8. Віра/вірний // Ланглуа А., Ле Муане Ф., Спіс Ф., Тібо М., Требюшон Р., Фуйу Д. Святе Письмо в європейській культурі. Біблійний словник / Пер. з фр. Київ : Дух і літера. С. 49-51.
9. Crosby D.A. Faith and Reason: Their Roles in Religious and Secular Life. State University of New York Press, 2011. 176 p.